

<https://doi.org/10.52387/1811-5470.2023.3.07>
CZU: 377.3.091(478+498)

ÎNVĂȚĂMÂNTUL DUAL. JUSTIFICARE, PREMISE JURIDICE, PRECAUȚII ȘI LIMITE PEDAGOGICE DE CONCRETIZARE

Constantin CUCOȘ,

doctor în științele educației, profesor universitar,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România
ORCID ID: 0000-0002-3087-2593

Rezumat: În prezentul text, ne propunem să realizăm o radiografiere a statutului învățământului dual, ca o cale de formare profesional-vocațională, din perspectiva normelor legislative, a principiilor și prescripțiilor pedagogice, dar și a realităților educaționale concrete, mai ales cu referire la România și Republica Moldova, dar și conexas la ce se întâmplă în țări din Uniunea Europeană. Vom aduce în atenție evoluții recente în acest domeniu, dar vom încerca să semnalăm și unele interogații, limite sau precauții legate de dezvoltarea și implementarea unui autentic învățământ dual, având ca puncte de plecare - epistemologice, practice - principiile și constrângerile de ordin didactic, psihopedagogic, strategic.

Cuvinte cheie: învățământ dual, învățare experiențială, formare în alternanță, învățământ vocațional.

DUAL EDUCATION. JUSTIFICATION, LEGAL PREMISES, PRECAUTIONS AND PEDAGOGICAL LIMITS FOR CONCRETIZATION

Abstract: In this article, we propose an evaluation of the situation of dual education, as a way of professional-vocational training, from the perspective of legislative norms, pedagogical principles or prescriptions, but also of concrete educational realities, especially with reference to Romania and the Republic Moldova, but, of course, in direct connection with what is happening in European Union countries. We will bring to attention recent developments in this field, but we will also try to signal some doubts, limits or precautions related to the development and implementation of an authentic dual education, having as epistemological or praxeological premises the didactic, psychopedagogical, strategic principles and constraints.

Keywords: dual education, experiential learning, alternating training, vocational education.

Scopul prezentului studiu constă în evidențierea importanței învățământului dual în contemporaneitate, arătând beneficiile acestuia, dar și avansarea unor interogații legate de dificultățile pedagogice de implementare, având în vedere atât compatibilizarea acestuia cu sistemul de formare profesională existent dar și de ordin curricular, procedural, acțional. De mai mulți ani, expresia de „învățământ dual” a intrat în uzul celor care prefigurează sistemul educațional la nivel de politici publice, de norme legislative sau de desfășurări concrete, procesuale. Desigur, astfel de preocupări explicitează un țel eminemamente realist, umanist, integrator în materie de educație, mai precis, perspectiva cuprinderii și profesionalizării unui segment cât mai larg dintre candidații la educație, indiferent de punctele de pornire, evoluția școlară, performanțele dovedite formal, istoria de viață sau mediul de proveniență etc.

Un sistem educativ viabil trebuie să fie atent la necesitatea valorizării și cuplării unor aptitudini

date sau câștigate natural (mai ales pe direcție vocațională, psihomotrică, experiențială) la nevoi reale ale comunității. Este normal, chiar necesar, ca experiențele acumulate în contexte nonformale sau informale, demonstrate factual, să poată fi întărite sau validate în cadre credibile de recunoaștere aptitudinal-vocațională. E un semn firesc, credem noi, de largire a plajei de oportunități și de deschidere spre învățare a multor categorii de copii/tineri, de integrare sau cooptare a acestora într-un sistem credibil/motivant de formare, dar și de racordare a pregătirii în acord cu așteptările sau cerințele mediului economic foarte concret, cel al performării unor activități ce se supun unei dinamici ce nu încape, întotdeauna, în structurile clasice de formare (predictibile, stabile, rigide, stagnante, previzionate pe termen mediu sau lung).

1. Poziționări și experiențe prealabile

Ca să facem (și) o regresiune în timp, o anumită formă de „dualizare” a învățământului (tehnic, pro-

fesional) a existat în condițiile profesionalizării din perioada anterioară anilor 90, sub forma unor școli profesionale conexe/subordonate direct la/în întreprinderile de stat, ce susțineau explicit filiere și elevi, prin burse sau alte stimulente, cu obligativitatea încadrării celor formați la respectivele întreprinderi. Am subzistat, sub presiunile epocii privind industrializarea, și diverse tipuri de calificări mai laxe, „la locul de muncă”, prin care, printr-o partajare a formării preponderent spre partea practică se asigura tânărului o pregătire înspre exercitarea unei activități de care economia avea imperios nevoie la un moment dat. Nu mai vorbim de instituția uceniciei, a magisteriatului clasic consumat în sute sau chiar mii de ani, când punerea în situație sau „experierea” unor roluri constituia „calea regală” de formare, cel puțin în domeniile spirituale, practice, meșteșugărești. Desigur, acestea sunt doar anticipări sau rudimente ale unui învățământ dual, așa după cum vom discuta în cele ce urmează.

Sintagma menționată, proiecțiile normative sau chiar inițiativele practice recente au vizat, mai ales, învățământul profesional de nivel preuniversitar, cel care urmează (cel puțin în România) după parcursul celor 10 clase obligatorii dar care poate fi conceput (conform legislației anterioare aprobării Legilor educației din 2023) și pentru absolvenții clasei a VIII-a, respectiv a IX-a. Mai nou, chiar și parcursuri universitare vizează o astfel de perspectivă structurală, astfel încât, pentru prima dată, Legea învățământului superior, aprobată în iulie 2023, conține o secțiune dedicată acestei orientări.

Cu referire la învățământul românesc, anumite „amenajări”, în ce privește învățământul dual, au avut loc prin stipulări legislative anterioare aprobării legilor educației tocmai intrate în uz. De pildă, potrivit acestor reglementări, organizarea învățământului dual se face la cererea agenților economici, funcție de nevoi, anticipări, proiecții, dar în ce privește alte constrângeri (durata, țintele, conținutul programelor de pregătire și modalitățile de certificare a pregătirii profesionale se stabilesc prin consultare reciprocă. O altă normă, și anume, OUG 94/2014 [13, articolul 31, alineatul 7] oferă cadrul legal în vederea organizării ei, dând deopotrivă posibilitatea agenților economici să se implice direct în toate componentele formării forței de muncă de care au nevoie (desigur, am putea pune în discuție implicarea acestor agenți în ce privește proiectarea și implementarea curriculumului, de formare adiacent). Toate aceste prevederi stipulează faptul că învățământul dual se organizează în baza unui contract de muncă încheiat între agentul economic și elev.

Învățământul dual îi are în vedere pe elevii care au absolvit învățământul obligatoriu, în perspectiva formării unor competențe astfel încât să poată intra în activități productive, servicii, nevoi ale pieței muncii. Acest parcurs alternativ se aseamănă cu școlile postliceale care formează candidați la diferite profesii, numai că în loc de o diplomă de absolvire a 12 clase, aceștia trebuie să posede dovada absolvirii celor 10 clase obligatorii. Ordonanța de urgență Nr. 81/2016, [12, articolul 33, paragrafele 4 și 5]. care a modificat Legea Educației din 2011, a creat un cadru legal pentru organizarea învățământului profesional dual inclusiv după terminarea celor 10 clase obligatorii, față de învățământul profesional de doi sau trei ani, care se organizează, pe mai departe, pe aliniamente legislative cunoscute, la sfârșitul clasei a VIII-a, respectiv a IX-a.

Învățământul dual, se stipulează în aceleași documente legislative, oferă absolvenților nu numai posibilitatea de a fi absorbiți pe piața muncii, ci și dreptul de a continua pregătirea profesională la un nivel superior de calificare (nu se spune cât de „superior”; pregătire universitară, doctorat?). La această formă de pregătire au acces, în virtutea principiilor deschiderii și flexibilizării formării, și absolvenții din promoții anterioare. Oricum, avem de-a face cu o formare compensatorie și integrativă, benefică, în cele din urmă, și pentru persoanele în cauză, dar și pentru agenții sau perimetrul economic. Cu precizarea ca aceștia din urmă să previzioneze ce doresc, să respecte angajamentele luate, să valorizeze prin angajare pe cei care au beneficiat de un astfel de tra-seu formativ.

2. La ce se referă învățământul dual?

Sintagma de „învățământ dual” vizează o înțelegere - de sistem, situațională, strategică - dintre două perimetre de formare în ce privește scopurile, implicarea, resursele, utilitatea și valorificarea pregătirii, mai cu seamă a celei profesionale și tehnice, dar care ar putea în perspectivă cuprinde și alte arii ocupaționale. Conceptul de „dual” nu are nimic peiorativ în sine, nu presupune separare, poziționare contrară, dihonie, ci armonizare, complinire, spirit cooperativ. Termenul în discuție este utilizat cel mai adesea ca referențial integrator, având în vedere faptul că predarea și învățarea privitoare la învățământul profesional și tehnic (VET – „Vocational Education and Training”, cf UNESCO) [15, p. 1]. se caracterizează prin „dualitate”, prin angajare a două părți, prin copartaj, din cel puțin următoarele puncte de vedere:

- Dualitatea asumării finalității formării, una la nivel de sistem, concepută pe termen mediu și

lung, și alta a agenților economici care mizează pe direcții finaliste imediate și concrete;

- Dualitatea resurselor antrenate, atât în ce privește actorii formatori, contextele sau echipamentele de învățare/experimentare/aplicare, dar și a resurselor financiare disponibilizate în acest sens;
- Dualitatea spațiilor fizice/virtuale de învățare (școli/furnizori de VET și companii de formare), care împărtășesc responsabilitatea de a asigura formarea teoretică și practică;
- Dualitatea pozițiilor/intereselor actorilor implicați (actori publici și privați), care se responsabilizează pe baze de contracte explicite în legătură cu politicile, desfășurarea, valorificarea unor practici în materie de VET.

Caracterul dual al spațiilor de învățare (exersare, aplicare) este un punct de plecare pentru a defini un astfel de sistem de învățământ. Conform unor documente ale UNESCO [15, p. 1], acest mod de a face educație combină formarea dintr-o entitate economică, productivă cu formarea profesională formală prin instituții consacrate. Pentru alte organisme - de pildă, Cedefop [2], „învățământul dual se referă la perioade în care învățarea sau formarea într-o instituție de învățământ sau într-un centru de formare este combinată cu învățarea sau formarea la locul de muncă”. De asemenea, Cedefop consideră învățământul dual ca fiind un gen de pregătire prin alternanță, subliniind faptul că termenul „învățământ dual” poate fi alăturat, ca termen referențial de „formare în alternanță”, de „programe de ucenicie” sau de „învățare la locul de muncă”. Diferențe de semnificație persistă, pe mai departe deoarece aceste referențieri conceptuale primesc înțelesuri specifice din punct de vedere temporal, al concordanței sau consecuției dintre teorie și practică, al gradului de constrângere instituțională, normativă, procedurală etc.

Datorită potențialului social, economic și strategic, programele de ucenicie și alte programe conexe se generează interogații, poziționări diferite atât la nivelul factorilor de decizie, cât și al cercetătorilor din domeniul formării [6, p. 5]. Studiile sunt la început, dar sunt promițătoare atât din perspectivă comparativă [4, pp. 629-653], în raport cu exigențele sau axiomele pedagogice [3, pp. 810-833], dar și din perspectiva cerințelor firmelor sau potențialilor angajatori [1, pp. 744-765]. Crizele aproape permanente legate de absorbția celor formați pe piața muncii, ce vizează mai tot timpul un decalaj (obiectiv, tehnic, dar și din cauza unor deficiențe previzionale) între ce oferă școala și care sunt ce-

rințele concrete ale pieței muncii, mobilitatea chiar imprezibilitatea mizelor ocupaționale, schimbări de priorități în ce privește nevoile și politicile în materie de politici publice etc. fac ca oportunitatea oferite de învățământul dual să mai estompeze din disfuncțiunile relaționale dintre perimetrul formării și perimetrul performării (valorificării) unor competențe presupuse [6, p. 3].

3. Învățământul dual – o preocupare europeană

La nivel european există o pluralitate de formule de punere în aplicare a conceptului de învățământ în perspectivă duală. Explicația este dată atât de diferențele sau particularitățile structurale ale diferitelor sisteme de învățământ, de stabilitatea entităților economice angajatoare, dar și de permisivitatea, clarviziunea și interesul unor virtuali angajatori cu privire la viitorul propriilor resurse umane. Există cel puțin un consens legat de decelarea unui parcurs educațional care să ofere o combinație coerentă și credibilă între învățarea la locul de muncă și învățarea la școală în marea majoritate a statelor membre. Deși statele membre, în virtutea autonomiilor legislative, decizionale etc., își gândesc sau restructurează sistemele de VET în raport cu nevoile curente, gama variată de puncte de pornire, combinată cu contextul socio-cultural experiențele teaurizate, etos-urile pedagogice diferite, dar și de particularitățile legate de felul cum sunt proiectate diferitele sisteme de învățământ, face imposibil ca țările europene să construiască același model pe termen scurt sau mediu. Implicarea tot mai evidentă a angajatorilor, susținerea și încurajarea venite de la aceștia dar și percepția comunitară pozitivă asupra acestor direcții de formare care cunosc și vor cunoaște o dinamică și extensie greu de anticipat. Mai trebuie adăugat că terminologia folosită pentru a descrie sistemele VET nu este uniformă: sistemele similare pot avea denumiri diferite, iar nume similare pot descrie sisteme diferite. Nu mai vorbim și de anumite antecedente sau valorificări/actualizări ale unor formule de pregătire ce țin de tradiții paideice specifice. În acest, de pildă, s-a pus în discuția fiabilității transferului modelelor sau al bunelor practici în materie de învățământ dual. Dăm drept exemplu interogații de acest fel editate la nivelul Ministerului Educației din Quebec [14, pp. 3-5]. legate de viabilitatea modelului german de învățământ dual pentru o parte din Canada. Concluziile avansate de experți sunt evidente: „modelul dual german este, după cum sugerează și numele, de origine germană. Se găsește și în celelalte țări vorbitoare de germană din Austria și Elveția sau în vecina sa, Danemarca. Găsim apli-

cații foarte variabile în anumite țări, printre care Franța și Ungaria... Acest model este un program de formare la locul de muncă, ocazie care permite studenților, care sunt numiți „ucenici”... Este, de fapt, un model educațional menit să răspundă nevoilor întreprinderilor și ale pieței muncii în general, dar care își propune să răspundă și nevoilor studenților interesați de o pregătire mai tehnic (p. 3). „Modelul dual nu se va putea impune fără un „consens social”, fără ajutorul și participarea părților interesate de primă linie și, mai general, nu va fi în detrimentul rolului social și uman al educației” (p. 5).

Politicile publice europene au luat în calcul o atare calibrare a formării și în direcția unui învățământ dual de calitate. De curând, Parlamentul European [6, p. 1] a publicat un studiu care analizează punctele forte și slabe ale învățământului dual și examinează evoluțiile politicilor din Uniunea Europeană în ceea ce privește introducerea și/sau îmbunătățirea acestui tip de învățare. Studiul invocă abordează elemente ce țin de frâne și obstacole de configurare/implementare, cum poate fi atinsă/motivată excelența vocațională, care ar fi legătura dintre calificarea de tip VET și dezvoltarea economică, cum previzionăm mobilitatea și flexibilitatea structurilor de tip VET, cum alimentăm motivația și ce pârghii de atragere punem în funcțiune pentru formarea de acest tip.

Desigur, astfel de abordări sau interogații pot fi preluate și la nivel de sistem românesc de formare de tip VET, cu precauții legate de stabilitatea economică, de gradul de responsabilizare a factorilor economici dar și de impredecibilități funcționale ale sistemului de învățământ, și așa supralicitate, chiar excedate de cerințe curente, firești, urgente. Nu că învățământul dual nu ar fi o necesitate și ar face mult bine, însă chestiunile curente, normale, nefiind acoperite, este hazardant să vizezi căi complementare/suplimentare de întărire a sistemului.

4. Noul cadru legislativ - contextul României și al Republicii Moldova

În România, potrivit *Legii învățământului preuniversitar* [10], secțiunea a 5-a, votată și promulgată în vara anului 2023, cu referire la învățământul dual, se precizează mai multe articole ce vizează caracteristicile învățământului dual, legătura dintre operatorii economici și ofertanții de formare, responsabilitățile entităților administrativ, angajamentele contractuale, etc., ceea ce aduce oarece claritate legislativă - vom vedea și ce urmează din punct de vedere procesual. În ce privește pregătirea de nivel universitar în sistem dual, aflăm noutăți în diferite articole din *Legea învățământului superior*, cap X [11], după cum urmează:

„Art. 90. (2) Instituția de învățământ superior organizează și desfășoară activități de învățare, predare și evaluare, iar operatorii economici organizează activități de învățare prin muncă și participă la evaluare. Activitățile aplicative și de cercetare se pot desfășura atât la instituția de învățământ superior, cât și la operatorii economici.

(3) Instituția de învățământ superior încheie cu operatorii economici contractul de parteneriat, prin care sunt stabilite condițiile de colaborare, drepturile și obligațiile părților, precum și costurile asumate de parteneri (...).

Art. 91. — Curriculumul pentru învățământul superior dual conține activități de învățare, de predare și de învățare prin muncă, precum și de evaluare. Volumul de muncă specific activităților de învățare, de predare, respectiv de învățare prin muncă, este partajat în mod egal. Volumul de muncă este estimat în concordanță cu ECTS/SECT, exprimându-se în termenii creditelor de studii (...).

Art. 93. — Învățământul superior dual se organizează pentru ciclul scurt, ciclul I, ciclul II și ciclul III, prin doctorat profesional conform unei metodologii aprobate prin ordin al ministrului educației (...).

În Republica Moldova, atentă și chiar performanță în acest domeniu, învățământul dual este organizat în baza „Legii 110/2022 cu privire la învățământul dual” [9], și a actelor normative propuse de Ministerul Educației și Cercetării. Activitatea de suport și monitorizare a învățământului dual este realizată de Camera de Comerț și Industrie a Republicii Moldova, iar Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării, prin intermediul Organizației pentru Dezvoltarea Antreprenoriatului, subvenționează cheltuielile pe care le suportă *unitățile în învățământul dual* „legate de organizarea și realizarea învățământului dual, inclusiv pentru instruirea și retribuirea muncii maistrului-instructor al unității, pentru transport, hrană și cazare, pentru remunerație de formare profesională, pentru materialele necesare formării profesionale a elevilor în cadrul unității în învățământul dual (unelte și/sau materiale consumabile), și alte cheltuieli ordinare și necesare” [8]. Tendința de aliniere cu dinamica europeană în materie vizează și învățământul superior, acesta asimilând note, trăsături și determinări specifice formării duale [informații suplimentare, vezi 5].

Coroborând aceste direcții legislative cu alte norme sau practici, interne dar și internaționale, vom reliefa următoarele caracteristici ale învățământului dual, așa cum se profilează în arealul românesc:

- a atare rută de formare tinde să fie formalizată, normele emise fiind din ce în ce mai precise și

- cuprinzătoare, mergând pe linia încurajării la nivel de structuri de formare, dar și la nivel de antreprenariat astfel de perspective de pregătire;
- învățământul dual reprezintă o cale alternativă sau complementară de formare, neafectând parcurserile clasice și complete de pregătire care vor funcționa pe mai departe în acord cu parametri conveniți;
- în învățământul dual partajarea public-privat devine evidentă și prioritară, ne-excluzând participări din direcții individuale, comunitare, asociative, informale etc.;
- acest tip de învățământ se bazează pe o externalizare secvențială controlată, ceea ce poate susține și dezvoltarea inițiativă, curajul antreprenorial, implicarea în formare și a altor foruri decât cele consacrate (școala, universitatea), putând conduce la o derobare parțială și la o identificare sau repartizare mai judicioasă a resurselor (mai ales financiare);
- dacă inițial, învățământul dual a vizat formarea tehnologic-productivă, uneori sub presiunea dezvoltării industriale, noile demersuri vizează și alte parcursuri de pregătire, de nivel preuniversitar sau universitar, unde există o componentă puternic vocațională;
- amenajarea și intrarea într-un astfel de dispozitiv de formare presupune un angajament contractual în care sunt responsabilizate părțile participante în ce privește punerea la dispoziție a resurselor, activarea unor strategii de derulare a formării în bune condiții, obligații ale părților privind angajarea etc.

5. Precauții, limite pedagogice de concretizare, probleme deschise

Din motive de realism și pentru a evita disfuncțiuni sau derapaje (care pot apărea la nivel de sistem educațional), e bine să listăm și o serie de probleme, interogații, dubitații, chiar dacă realitatea ar putea să infirme unele dintre „pre-judecățile” exprimate mai jos. În materie de învățământ nu există soluții unice, căi regale sau formule miraculoase de rezolvare a lucrurilor, ci bună-viziune în raport cu situația dată, coerență și continuitate strategică, profesionalism dovedit, decizii luate de cine, când și cum trebuie.

De aceea, în cele de mai jos, chiar dacă optimismul inițial pare a fi „strunit” de câteva „frâne” (epistemologice, praxiologice, pedagogice), credem că un astfel de exercițiu dubitativ (ce se poate continua prin studii aprofundate, relevante, focusate pe probleme, provocări etc.), s-ar putea să se dovedească a fi util.

Iată câteva precauții, ținte sau direcții de urmărit, pe care le supunem atenției:

- Încurajarea agenților formativi (școli, universități) de a dezvolta parteneriate cu agenții economici și în a proiecta, oferi, implementa rute credibile de formare în acord cu nevoi și presiuni economice valide, sustenabile; eliminarea din start a unor false nevoi sau stratageme de folosire defectuoasă a resurselor publice, de inducere în eroare etc.;
- Stipularea unei mai înalte flexibilizări în ce privește proiectarea și derularea unor parcursuri de formare; după cum se știe, sistemul de alocare bugetară, cifrele de școlarizare, metodologiile sau procedurile de recrutare, de derulare a activităților de formare etc. au un grad inerțial ridicat ceea ce ar putea constitui o frână în raport cu formule multiple, neunitare, imprecizabile de pregătire;
- Stabilirea unor norme, metodologii, proceduri de echivalare a experiențelor sau competențelor formate în mediul semi-formal sau informal și de traducere a acestora în certificări credibile, ușor de depistat și recunoscut; în ultimul timp, se încearcă, inclusiv la nivel universitar, prin sistemul micro-creditelor, obținute cu diferite prilejuri, să se recupereze sau să se convertească competențe secvențiale, formate în cadre mai puțin normate și controlate, în competențe formal recunoscute;
- Recuperarea unor formule paideice de formare experiențială, consumate în decursul omeniirii (magisteriatul, ucenicia artistică, spirituală etc.) și actualizarea unor practici în acord cu specificul și determinările ocupaționale contemporane; ceva de acest ordin subzistă în sistemul medical, artistic sau educațional (prin mentorat, de pildă); e de reflectat dacă nu s-ar putea identifica și alte extensiuni ale situațiilor de formare sau perfecționare vocațională de factură experiențială;
- Resemnificarea (școlară, academică) a unor rute, filiere de formare care să aibă aceleași șanse de valorizare (salariale, de dezvoltare ulterioară, de validare socială); nu este vorba de nivelare, ci de valorificare și recunoaștere obiectivă a competențelor finale probate de o persoană (indiferent de certificările consacrate);
- Încercarea de perenizare/permanetizare a acestor rute de formare pe baza unor alocări bugetare continue și sigure, și nu fluctuante sau contingente (gen linii de finanțare PNRR, din direcția unor agenți economici pasageri, care pot dispărea din peisajul economic etc.); ar fi de bun augur ca ministerul responsabilizat cu educația să dispune de resurse sigure în acest sens;
- Cuplarea, pe cât posibil, a VET cu rutele/curriculumul de formare existent – secvențial, parcelat, fără modificări sistemice, costisitoare; în caz con-

- trar, să se aibă în vedere resurse legate de dimensionarea a noi curricule, a unor norme didactice speciale, alocări pentru formarea profesorilor etc.
- Regândirea sistemelor de formare profesională în sensul deschiderii, flexibilizării, modularizării care să integreze facil formații de cursanți externi/suplementari/indeterminați ca număr; desigur, un astfel de imperativ nu corelează cu principiul predictibilității, dar va fi de reflectat asupra raportului predictibil-impredictibil în beneficiul oportunității, realismului și dinamicii socio-economice;
 - Creșterea rolului STEM în profilarea și credibilizarea unor formule de pregătire în sistem dual; comandarea unor studii care să fundamenteze pe evidențe, psihopedagogice și experiențiale, care să ofere sau să verifice practici educaționale în acest domeniu;
 - Creșterea rolului consilierii vocaționale și orientării în carieră; din acest punct de vedere, sarcina revine învățământului obligatoriu și, mai ales, activităților consilierilor psihopedagogi în colaborare cu părinții, elevii, alți factori comunitari;
 - Evitarea centrării exclusive și a fetișizării învățământului dual: acesta rămâne o oportunitate, o rută alternativă, o variantă complementară și recuperativă pentru ceea ce înseamnă formare vocațională sistematică, asumată, motivată, directivă;
 - Luarea în calcul a structurării integrate, la nivel de sistem, a unor rețele/consorții educaționale care să cupleze sau să completeze operativ cerințe de formare în sistem dual, resurse și competențe probate în acord cu ofertanții/furnizorii de formare vizați;
 - Activarea și/sau responsabilizarea departamentelor/serviciilor de resurse umane și formare adiacentă de la nivelul agenților economici în perspectiva creșterii coerenței unor parcursuri de formare în sistem dual; am sugera ca la nivelul acestor direcții să existe psihopedagogi de profesie care să faciliteze joncțiunea entitate economică
- furnizor de formare (din mediul preuniversitar sau universitar);
 - Elaborarea unor metodologii/proceduri coerente și motivante de organizare la nivel de școli a unor cerințe formative în sistem dual (privind compunerea normelor didactice, stimularea profesorilor de a inova și implementa cursuri noi, impuse de noile evoluții profesionale, flexibilitate și mobilitate a resurselor de formare de la o entitate la alta, etc.;
 - Informarea formabililor/elevilor (și a părinților/tutorilor acestora), încă din fazele incipiente de orientare școlară și profesională, în legătură cu existența acestor oportunități de pregătire în sistem dual și sugerarea, în cunoștință de cauză, de către diriginți, consilieri, psihologi școlari etc. de a avea în vedere (și) astfel de rute de pregătire.

Concluzii

Întrucât ne aflăm la început de drum în ce privește formarea profesională în sistem dual, este indicat ca, dincolo de optimismul bine temperat, să conștientizăm și să gestionăm convenabil unele dificultăți sau limitări care pot apărea în procesul de implementare și de extindere a acestui concept educațional. Este mult mai indicat să prevenim disfuncțiuni decât să „reparăm” derapaje care pot apărea la un moment dat. Previzionarea acestora reprezintă primul pas în a crea un sistem care, dincolo de specificitate și nouitate, trebuie să se integreze eficient și natural în procesualitatea deja existentă și să accelereze joncțiunea dintre dinamica pieții muncii și dinamica normală pe care trebuie să și-o asume sistemele de formare.

O comunitate de învățare nu funcționează autarhic și nu trebuie să fie ruptă de sistemul socio-economic global. Învățământul dual poate deveni un exemplu de legătură viabilă dintre dorințele sau posibilitățile celor care se formează, necesitățile sau presiunile profesionalizării pentru anumite meserii, dar și posibilitățile tehnopedagogice ale sistemelor de pregătire profesională.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. FRIEDRICH, A. *Task composition and vocational education and training – a firm level perspective*. In: *Journal of Vocational Education & Training*, Volume 75, 2023, Issue 4, cf. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13636820.2021.1956999>
2. CEDEFOP, Centrul European pentru Dezvoltarea Formării Profesionale, cf. <https://www.cedefop.europa.eu/ro>
3. LIEKE, C.; MALAEZIAB, A.; NIEUWENHUISUN, L.; ANONIM, DE BRUIJN. *Pedagogic practices in the context of students' workplace learning: a literature review*. In: *Journal of Vocational Education & Training*, Volume 75, 2023 - Issue 4, cf. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13636820.2021.1973544>

4. Hoidn, S., Štastnýb, Vit. *Labour Market Success of Initial Vocational Education and Training Graduates: A Comparative Study of Three Education Systems in Central Europe*. In: *Journal of Vocational Education & Training*, Volume 75, 2023 - Issue 4, cf. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13636820.2021.1931946>
5. Învățământul dual la nivel universitar: o tendință actuală în Republica Moldova și o realitate la ULIM, cf. : <https://civic.md/stiri/71383-invatamantul-dual-la-nivel-universitar-o-tendinta-actuala-in-republica-moldova-si-o-realitate-la-ulim.html>
6. Învățământul dual: o soluție pentru situații problematice?, Document PE, Cf. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/529082/IPOL_BRI\(2014\)529082_RO.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/529082/IPOL_BRI(2014)529082_RO.pdf)
7. Învățământul profesional tehnic în sistem dual din Republica Moldova, Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, cf. <https://ipt.dual.md/>
8. Învățământul profesional tehnic în sistem dual din Moldova, cf. <https://ipt.md/ro/invatamint-dual> și https://lege.md/act/cu_privire_la_invatamantul_dual
9. Legea cu privire la învățământul dual în Republica Moldova,, nr. 110 din 21.04.2022 cu schimbări în 2023, cf. https://lege.md/act/cu_privire_la_invatamantul_dual
10. Legea învățământului preuniversitar, publicată în Monitorul Oficial al României, Anul 191 (XXXV) — Nr. 613, Miercuri, 5 iulie 2023.
11. Legea învățământului superior, publicată în Monitorul Oficial al României, Anul 191 (XXXV) — Nr. 614 Miercuri, 5 iulie 2023.
12. ORDONANȚĂ DE URGENȚĂ nr. 81 din 16 noiembrie 2016 privind modificarea și completarea Legii educației naționale nr. 1/2011, cf. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/183883>
13. ORDONANȚĂ DE URGENȚĂ nr. 94 din 29 decembrie 2014 privind modificarea și completarea Legii educației naționale nr. 1/2011, cf. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/164305>
14. Peñafiel, Ricardo, 2016. *Le modèle dual allemand et l'éducation au Québec*, Comité école et société (Conseil fédéral – 25 au 27 mai 2016), cf. https://www.academia.edu/49284799/Le_mode_le_dual_allemand_et_l_e_ducation_au_Que_bec?email_work_card=view-paper
15. UNESCO, Glosar TVETipedia, cf. <https://unevoc.unesco.org/home/TVETipedia+Glossary/lang=en/show=term/term=Vocational+education+and+training>